

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Takala, Tuomo

Title: Karisma on moni-ilmeinen ilmiö ja hankala käsite määritellä

Year: 2013

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Hallinnon tutkimuksen seura, 2013

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Takala, T. (2013). Karisma on moni-ilmeinen ilmiö ja hankala käsite määritellä. Hallinnon tutkimus, 32(3), 243-246.

Lectio praecursoria

Karisma on moni-ilmeinen ilmiö ja hankala käsite määritellä

Tuomo Takala

Kuka on karismaattinen ihminen tai hahmo? Hänessä on outoa vetovoimaa, viekoittelevuutta, jopa pelottavuuttakin. Hän saattaa olla ristiriitainen ja joltain osin vastenmielinenkin luonne, mutta silti vetoava persoona. Kun Motörhead rockyhtyeen basisti-laulaja, tuo rockin tervaskanto, Lemmy Kilmister astelee lavalle 68 vuoden ikäisenä niin yleisö hullaantuu – rock-maailman karismaattinen hahmo jatkaa edelleen 35-vuotista uraansa raskaan hard rockin saralla. Lemmystä on kasvanut aikojen saatossa karismaattinen ilmiö, jota palvotaan, arvostetaan ja myös joskus jopa inhotaan. Tämä esimerkki illustroi hyvin karisman moniselitteisyyttä ja arvoituksellisuutta.

Väitöskirjatutkimuksessa tarkoitukseni on kuvata karismaa ja siihen liittyviä ilmiöitä eikä niinkään selittää näitä. Toki laadullisia selityksiä ilmiöille tulee implisiittisesti annettua. ”Ihmistä ymmärrämme, luontoa selitämme”- tähän vanhaan teesiin haluan nojata tässä tutkimuksessani. Tutkimusotteeni on siis perinteisen ymmärtävä, hermeneuttinen; se on ymmärtävää sosiologiaa. Karismaa kantavat ihmiset tai karismaattisiin prosesseihin kietoutuneet toimijat (yksilöt, ryhmät) ovat siis tematisoitu yhteisöllisiksi toimijoiksi. Tämä sulkee pois esimerkiksi puhtaan psykologisen tarkastelun. Haluankin korostaa, että tutkimukseni on poikkeusteellinen yhdistellen sosiologiaa, filosofiaa, psykologiaa, johtamistiedettä ja valtio-oppia, pääfokus on kuitenkin sosiologiassa.

Sosiologia tuottaa lähestymistapoja, käsitteitä ja menetelmiä niin jokapäiväisen arkielämän kuin globaalien prosessien tulkintaan, ymmärtämiseen ja selittämiseen. Sosiologian kiinnostuksen kohteita ovat muun muassa yhteiskunnan rakenne, taloudelliset ja poliittiset järjestelmät, valta, instituutiot, organisaatiot, sukupuoli, rasismi, kulttuuriset merkitykset, identiteetit ja

ihmisten vuorovaikutussuhteet. Sosiologia pyrkii vaikuttamaan yhteiskuntaan kriittisen tiedon ja totutuista käsityksistä poikkeavien näkökulmien avulla sekä myös tutkimalla yhteiskunnallisia ongelmia ja ihmisten eriarvoisuuksien muodostumista.

Käsittelen karisman ilmenemistä sekä sen piirteitä suhteuttaen nämä eri yhteiskunnallisiin ja organisatorisiin konteksteihin yleiskatsauksellisella tavalla. Näitä ovat:

- karisman käsitteen ja ilmiön alkuperä ja synty
- karismaattiset liikkeet
- seuraajien suhde johtajaan
- valta ja manipulaatio
- positiivinen karisma
- negatiivinen karisma

Karisma viittaa tiettyjen ihmisten harvinaiseen luonteenpiirteeseen, joka on yhdistelmä erityisen suurta viehättävyyttä sekä ”magneettista” persoonaa ja/tai ulkonäköä. Lisäksi kyseisellä henkilöllä on synnynnäinen ja hyvin vakuuttava tapa olla yhteydessä kanssaihmiisiinsä. Sanaa karisma käytetään siis yleensä kuvailemaan yksilön voimakasta kykyä viehättää ihmisiä tai vaikuttaa heihin. Se viittaa erityisesti ihmisiin, jotka vetävät helposti huomiota ja ihailua (tai jopa vihaa, jos karisma on negatiivista) puoleensa. Termiä itsessään on vaikea kuvailla ja muita siihen liittyviä sanoja ovat viehkeys, ylenpalttisuus, mielen tyyneys, mystiikka, positiivinen energia, viehätysvoima ja sähköisyys.

Johtamistutkija Aaltosen mukaan karismaattisuus liittyy alkuseurakunnalliseen toimintaan. Herran päivänä eli sunnuntaina kristityt kokoontuivat koteihin viettämään rakkauden ateraa, josta vähitellen kehittyi ehtoollisen sakramentti. Seurakunta organisoitui uudelleen. Syntyi vir-

koja ja tehtäviä, kuten piispan ja diakonin virat. Lisäksi jäsenillä oli erilaisia armolahjoja, *karismoja*, joita hyödynnettiin seurakunnan rakennukseksi. Johtajuus oli yksi noista karismoista. Kirkko organisoitiin hierarkkiseksi järjestöksi, mutta tällainen rakenne tarvitsee rinnalleen vapaampia rakenteita, joita voitaisiin kutsua *karismaattisiksi*. Esimerkiksi munkkijärjestöt olivat tällaisia. Nykykäsite *karisma* tarkoittaa hieman eri asiaa kuin vanhoissa seurakunnissa esiintyneet armolahjat (Aaltonen 2011). Karismaattiset liikkeet ovat olleet ja ovat vieläkin usein herätysliikkeitä, jotka ovat olleet Suomen kirkon historian erityispiirre. Niistä vanhin on varhaisempi herännäisyys, joka tunnetaan rukoilevaisuuden nimityksellä. Sitä laajemmin ovat vaikuttaneet erityisesti lestadiolaisuus, evankelisuus ja herännäisyys (körttiläisyys).

Karisma, valta ja johtajuus nivoutuvat monella tavalla toisiinsa. Johtajuutta on määrittely kautta aikojen eri tavoin. Joskus se on nähty tiettyjen suurmiesten ominaisuutena, joskus taas tavallisena taitona, jota voidaan oppia ja opettaa. Eräs johtajuuden laji, karismaattinen johtajuus, on säilynyt mielenkiinnon kohteena niin tutkijoille kuin käytännön johtajillekin. Karismaattisuus liittyy usein uskonnollisiin liikkeisiin. Kirkko mm. joutui ottamaan kantaa 2000-luvun Suomessa karismaattisuuden suotavuuteen. Nokian kaupungissa esiintynyt karismaattinen liikehdintä on vaatinut kirkolta erityistoimia ja rajanvetoa sen suhteen mikä on oikein ja soveliaista kristilliselle kirkolle. Kyseessä on usko, joka ei ole rationaalista. Max Weber, karismatutkija, toteaaakin, että karisma on tunteen asia, jota ei voi järjellä selittää. Karismaattinen johtaja toimii ikään kuin lämpimänä keulakuvana, johon organisaation jäsen voi samaistua. Johtaja tarjoaa yhteisiä arvoja, johon muut voivat yhtyä. Sitoutuminen ja luottamus syntyvät näin tunnepohjalta, ja johtajan seuraajat ikään kuin toiminnallaan kuvastavat johtajan visiota toiminnan lopullisista päämääristä. Karismaattiset johtajat eivät ole byrokraatteja, jotka tottelevat sääntöjä, vaan päämiehiä jotka laativat säännöt. Max Weberin (1978) mukaan tämä tunnepohjainen sitoutuminen on toisaalta toivottua, mutta myös negatiivista siinä suhteessa että se ei tarjoa tarpeeksi vakaata pohjaa toiminnalle kuin byrokraattinen organisaatio.

Karisman sosiaalinen ulottuvuus tematisoituu niin sanotussa karisman kulttuurisessa mallissa. Tässä ajatellaan, että karismaattisen toiminnan luonne ja määrittely vaihtelee siirryttäessä kulttuurista toiseen. Karisma lähtee joukon voimasta ja se luo edellytykset yksilön karisman esiintymiselle.

Ollilan mukaan valekarisma on eräs mielenkiintoisimmista eettisyyttä ja johtamista koskevista ilmiöistä. Sellainen ilmiö voidaan simuloida omaksumalla karisman pintarakenne. Tämä viestinnällisesti tehokas välineistö tekee usein halutun vaikutuksen, joskus tuhoisin seurauksin. Karismaa tavoitteleva johtaja voi käyttää tehokasta ja vetoavaa kommunikaatiota luodakseen valekarismaa itselleen. (ks. Ollila 2010, 207). Etenkin poliitikot haluavat luoda itsestään karismaattisen vaikuttajan mielikuvan. Tämän voimme havaita ainakin vaalien lähesytyessä. Poliitikot käyvät käyttäytymiskoulutuksessa ja opiskelevat muutoinkin karismataitoja. Ongelmana on tällöin, että karisma ei tunnu tarttuvan helposti koulutuksenkaan myötä, vaan karisma vaatii aitoutta tullakseen esille hyvällä tavalla ja tarttuakseen henkilöön. Sama tilanne on karisman siirtymisessä ”isältä pojalle”. Karismaattinen johtaja haluaa siirtää valtaansa jälkikasvulleen, mutta tämä vaatii karisman ilmenemistä, tai ainakin sen ”ituja”, myös uudelta johtajalta. Tämä karisman transfer (siirto) onnistuu vain harvoin.

Karismaattisella johtajalla on otollisimmat mahdollisuudet väärinkäytöksiin verrattuna tavalliseen linjaohjajaan. Korruptio ei ole uusi asia johtamisen yhteydessä. De Celles ja Pfarrer (2004) ovat muodostaneet tutkimusasetelman, jossa käsitteellisen monidimensionaalisen mallin avulla on tutkittu korruption yhteyttä karismaattiseen johtajuuteen. He korostavat useiden tekijöiden osuutta korruptioon luisuttaessa. Sidosryhmien paine sekä mahdollisuus ja motiivi tekoon ovat usein syitä karismaattisen johtajan korruptioon ryhtymisessä. Johtajan alaiset ja seuraajat ovat johtajan vallan alla ja ummistavat silmänsä sokeasti korruptiolta tai sitten suoranaisesti ryhtyvät siihen itse. De Celles ja Pfarrer siis korostavat, että korruptoituminen on useiden tekijöiden syytä eikä yhtä pääsyytä voida löytää.

Malmelin (2011) esittää, että vastuullisuuden johtamisen tutkiminen karisman ja legitimitteen näkökulmasta on viestinnällisyyden kannalta erittäin mielenkiintoista. Onko mahdollistaa inhimillistä yritystä siinä määrin, että sillä voidaan olettaa olevan karismaa? Ehkä ainakin vertauskuvallisesti. Yritykset haluavat nykyään tulla noteeratuiksi eivät enää koneenomaisina byrokraatioina, vaan enemmän mielenkiintoisina persoonina, joilla on vetovoimainen identiteetti ja julkisuuskuva. Tähän yritys pyrkii viestinnän keinoin. Tästä voidaan johtaa se ajatus, että vastuullisuudella profiloituvaa organisaatio voi olla karismaattinen vain siinä määrin kuin se osaa symbolisesti viestiä moraalistaan ja emootioistaan. Tällöin yleisö haluaa samaistua tai tukeutua siihen emotionaalisesti ja haluaa uskoa sen poikkeuksellisiin ja inhimillisiin ominaisuuksiin. Yritykset puhuvat nykyään esimerkiksi energisyydestä ja intohimosta toimintansa edellytyksinä. Malmelinin mukaan esimerkiksi Wärtsilä on alkanut viestiä näin 2000-luvulla. (Malmelin 2011, 53).

TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tulema I. Tutkimuksessani olen havainnut, että karisma on monimerkityksinen käsite ja moni-ilmeinen empiirinen ilmiö. Sitä on vaikea eksaktisti määritellä, ja tuntuu että määriteltäessä se pakenee jatkuvasti määrittelijää.

Moniselitteisyydestä toimii esimerkkinä vaikkapa apostoli Paavalin aikoinaan esittämä pitkä luettelo eri karismoista ensimmäisessä korinttolaiskirjeessä. Jotkut niistä vaikuttavat yliluonnollisilta kyvyiltä, jotkut taas melko normaaleilta opittavissa olevilta taidoilta. Edelliseen kategoriaan kuuluivat esimerkiksi kielillä puhuminen ja sairaiden parantaminen. Jälkimmäiseen ryhmään hän puolestaan sijoitti opettajan ja johtajan armolahjat. (ks. Aaltonen 2011, 82).

Tämän väitöskirjan tutkimusartikkelissa n:o 1 on karisman määrittelyä yritetty ponnekkaasti tehdä. Tässä kirjoituksessa karisma on haluttu kytkä vallan käsitteeseen. Max Weberin tutkimusten tulokset sekä vallan tutkimuksen että myös karisman tutkimuksen klassikoina ovat tässä artikkelissa vahvasti läsnä.

Tulema II. Tämän väitöskirjan tekemisen myötä on selvinyt, että karisman representaatio vaatii ainakin seuraavia tilanteita ja prosesseja:

- oikea asia oikeassa ajassa ja paikassa
- oikea henkilö oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa
- tilanteen kontingenssi; historiallinen tilanne määrittää, vaatii tai edesauttaa karisman esiinnousua
- oikea asioiden esitystapa eli performanssin diskurssi suhteutettuna aikaan, paikkaan (ja politiikkaan)

Kukin artikkeli valotti eri konteksteja omalla tavallaan.

Tulema III. Väitöskirjan tuloksena voi todeta, että karismaa on hedelmällistä tarkastella useita eri tulokulmista. Tällainen moniperspektiivisyys mahdollistaa kokonaiskuvan muodostamisen karismasta.

Yksilöpsykologinen, behavioristinen aspekti korostaa karismaa mitattavana ominaisuutena. Tässä paradigmassa karismaa voidaan mitata, evaluoida ja paloitella kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien avulla. Tuloksena saadaan korrelaatiota, piirrekuvauksia ja hypoteesien todentumista tai ei-todentumista.

Sosiaalista konstruktionismia painottava näkökulma lähtee siitä, että sosiaalinen interaktio luo edellytykset karisman esiinnousulle. Karismaattinen organisaatio suosii ja vaatii johtajalta erilaisia kykyjä ja taitoja kuin institutionalisoinut organisaatio. Jeesus alkuseurakuntien synnyttäjänä tai Lenin syntymässä olevan neuvostovaltion esiin nousevana johtajana ovat karismaattisessa tilassa olevan organisaation ikonisoituneita päämiehiä. Karisman sosiologisuus saa täyden manifestaationsa tällaisessa vaiheessa olevissa organisaatioissa. Tätähän todisteli jo 1960 -luvulla myös Amitai Etzioni klassikkokirjassaan ”Nykyajan organisaatiot”.

Karismatutkimus tutkii karisman luonnetta ja karismaattisia ilmiöitä. Uskon, että karisma-tutkimuksessa voi muodostua paradigmaattisia tutkimusryppäitä. Näitä ryppäitä voivat yhdistää samanlaiset perusolettamukset ontologian, epistemologian ja metodologian suhteen. Ehkä tällainen tutkimuksellinen monimuotoisuus onkin paras tulevaisuuden visio joka näkökulmalta tarkasteltuna. Omalta osaltani olen halunnut korostaa kriittisyyttä normatiivisena haasteena karismatutkimukselle ja sirpaleisuutta olemassa olevana asiantilana karismatutkimuksessa.

TTT, FT, YTT Tuomo Takalan sosiologian alaan kuuluva väitöskirja ”Karisma eri konteksteissaan” tarkastettiin 1.6.2013 Lapin yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi dosentti Risto Kangas Turun yliopistosta ja kustoksena professori Asko Suikkanen Lapin yliopistosta.

LÄHTEET

- Aaltonen, T. (2011). *Johda ihmistä*. Helsinki: Talentum.
- De Celles, K. & Pfarrer, M. (2004). Heroes or villains? Corruption and the charismatic leader. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 11(1), 67–77.
- Etzioni, A. (1974). *Nykyajan organisaatiot*. Helsinki: Tammi.
- Malmelin, K. (2011). Arvojen markkinat. Oikeutavat arvomaailmat suomalaisten suuryritysten yritys vastuupuheissa. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Helsinki: Unigrafia.
- Ollila, M-R. (2010): Johtajan parempi elämä. Helsinki: WSOYpro.
- Weber, M. (1978). Economy and society: an outline of interpretive sociology. Roth, G. & Wittich, C. (Eds.). Part I and part II. Los Angeles: University of California Press.